

У ПОШУКАХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТИЛЮ МИСЛЕННЯ В. АНТОНОВИЧА-АРХЕОГРАФА

О. О. Ковальчук

*Інститут української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
o.k.iuad@ukr.net
ORCIDID: 0000-0001-6649-4099*

Ключові слова: археографія, джерелознавство, методика, позитивізм, неklasична філософія, суб'єктивізм.

Величезний археографічний спадок В. Антоновича і відсутність теоретичних робіт з археографії змушує дослідників шукати методики реконструкції системи археографічних уявлень вченого. У статті пропонується ряд заходів щодо її відтворення. До них належить: з'ясування контексту вживання терміну «археографія»; спроби виявити керівні настанови, якими керувався В. Антонович у едиційній діяльності; співставлення різних наукових практик історика. За допомогою цих прийомів з'ясовується уявлення вченого про предмет археографії, її завдання та методику роботи з джерелами.

IN SEARCH OF FEATURES OF STYLE OF THINKING OF V. ANTONOVYCH AS AN ARCHEOGRAPHER

O. Kovalchuk

*M. S. Hrushevsky Institute
of Ukrainian Archeography and Source Studies*

Key words: archeography, source studies, methods, positivism, non-classical philosophy, subjectivism.

V. Antonovych's huge archeographic legacy and the lack of theoretical works on archeography force researchers to look for methods of reconstruction of the system of archeographic notions of the scholar. The article proposes some of measures for its reproduction. These include: clarifying the context of the use of the term "archeography", attempts to identify the guidelines that V. Antonovych used in publishing activities; comparison of different scientific practices of the historian. With the help of these techniques, the scholar's idea of the archeography's subject, its tasks and methods of working with sources is clarified. Archeography for V. Antonovych was not an independent but an auxiliary discipline, namely a Section of the Source Studies. Its purpose was to facilitate the work of historians, providing them with material not only in a convenient form, but also with convenient guidelines. The latter formed a system of archeographic scheme, focused on the needs of historiography.

That is, the scholar considered each historical monument through the prism of the question: "What does it give for clearing up the facts of the history of Ukraine?", "What information does it carry?". This was a completely pragmatic approach, dictated by the domination of positivism. Accordingly, it is the Source Studies of V. Antonovych that formed the archeographic plans (projects) of the historian. Therefore, an important aspect of the study at a certain stage was to clear up the system of Source Studies' principles of the historian. The course "Source Studies" provides fruitful material for observation. By identifying a set of standard questions that V. Antonovych asks each source, it became clear that he had his own idea of the general scheme of the history of Ukraine. Although V. Antonovych did not leave a general study on this issue. According to this scheme, he evaluated and selected sources.

The comparison of theoretical developments in the field of the theory of Source Studies and the archeographic achievements of the scholar, in particular concerning chronicles, became fruitful. The level of publication depended on the degree of value of the monument as a historical source. It is at the stage of assessments that V. Antonovych introduces elements of subjectivism, which in the end does not contradict the epoch. The latter, which is the 80s of the XIX century, combines both the positivist method, which is based on the search for objective data, and the idea of the subjective nature of the historian's work with the sources of non-classical philosophy. As a result, an original style of archeographic publication is created, which is the subject of this research work. The article attempts to supplement the "classic" portrait of V. Antonovych as an archeographer created by domestic science, with non-classical features.

Хоча історіографія наукової діяльності В. Антоновича є об'ємною і за більше, ніж сто років налічує десятки статей і досліджень¹, археографічний портрет його досить розмитий. В основних рисах він співпадає з описом В. Антоновича як археографа, зробленим О. Василюк: «У XIX ст. В. Антонович був найвизнанішим українським джерелознавцем і археографом. Ним видано найбільше першоджерел... Завдяки його наполегливості як археографа, завдяки його побудованим суто на вивчених ним актах монографіям... в українській історіографії утвердилася нова традиція документалізму. Правда, археографічне опрацювання документів строкате, виконане на різних рівнях»². Незважаючи на досить ретельне дослідження археографічної діяльності В. Антоновича, все ще залишається незрозумілими настанови, якими він керувався при публікації джерел, чому археографічне опрацювання різних документів інколи суттєво відрізняється якістю, і загалом – чим для нього була археографія?

Є декілька шляхів дослідження наукового стилю мислення. Традиційний – вивчення теоретичних праць дослідника з окресленої проблематики. Але дослідження з теорії археографії у В. Антоновича відсутні. Принаймні О. Василюк, присвятивши дисертаційне дослідження археографічному доробку історика, не знайшла жодної спеціалізованої статті теоретичного характеру. У випадку, коли вчений не залишив теоретичних міркувань, збираються всі його висловлювання з проблем археографії і реконструюється система уявлень.³ Але їх усе одно недостатньо для того, щоб з'ясувати, що В. Антонович вважав предметом археографії, а відтак – яким методам надавалася перевага при публікації. Проте реконструкція системи археографічних уявлень вченого вкрай важлива, бо його величезний практичний доробок в царині археографії неможливо зрозуміти, не знаючи

археографічних уявлень В. Антоновича. Останні складають систему, що скріплює величезну масу різномірних фактів-свідчень археографічної діяльності вченого. Тобто, практику неможливо зрозуміти, а, отже, оцінити в контексті історії археографії, без реконструкції системи археографічних уявлень В. Антоновича.

Якщо безпосередніх джерел бракує, необхідно звернутися до опосередкованих із застосуванням інших методик. Наприклад, проаналізувати висловлювання В. Антоновича щодо конкретних археографічних проектів. Або спробувати реконструювати систему археографічних уявлень на основі контексту вживання терміну «археографія», системи посилань, на основі переліку запитань, які дослідник ставить до історичного матеріалу.

У В. Антоновича немає спеціалізованих праць з проблем археографії. Отже, сама дисципліна посідає бічне, маргінальне місце в системі градації історичних дисциплін. Найчастіше термін «археографія» згадується не сам по собі, а в контексті інших проблем, пов'язаних з джерелознавством. Так, аналізуючи на сторінках «Чтений в историческом обществе Нестора летописца» видання історичних документів, він зазвичай звертає увагу на їх джерельний потенціал, а не на рівень археографічної публікації, елементи археографічного оформлення. В той же час археографічні публікації як окрема наукова проблема постають в курсі лекцій з джерелознавства історії України. Таке тісне поєднання змісту поняття археографії з джерелознавчим контекстом вказує на те, що в основі системи археографічних уявлень В. Антоновича знаходиться розуміння залишків минулого перш за все як джерел для реконструкції історії, а не пам'яток минулих епох. Це є визначальним для едиційної діяльності⁴. Так, на думку археографа, тематична публікація доцільніша, ніж публікація окремої цілісної пам'ятки. Наприклад, щодо актових книг, то він сумнівається у правильності повної публікації книжок за місцем їх походження. Бо «поряд з цінним матеріалом вміщують і багато непотрібного»⁵. Але схвально ставиться до тематичних публікацій. На питанні дотримання етнічних мовних особливостей при передачі тексту В. Антонович не акцентує уваги, аналізуючи найвиразніший в цьому плані доробок

¹Найпомітнішими сучасними дослідженнями про життя і діяльність В. Антоновича є: Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: в 3 т. / ред. вид. В. Короткий, В. Ульяновський. – К.: Заповіт, 1997. – Т. 1. – 447 с.; Ващенко В. В. Лекції з історії історичної науки другої половини XIX – початку XX століття (М. І. Костомаров, В. Б. Антонович, М. С. Грушевський): навч. посіб. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. – 140 с.; Кіян Олександр. Володимир Антонович: історик і організатор «Київської історичної школи». – К., 2005. – 492 с.

²Василюк Оксана Дмитрівна. В. Б. Антонович як археограф. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – К., 1999. – С. 13-14.

³Ткаченко М. Археографічні студії Володимира Антоновича // Український археографічний збірник ВУАН. – К., 1930. – Вип. 3. – С. 325-346.

⁴Детальніше про різницю розуміння залишків минулого як «історичного джерела» й «пам'ятки», а також пов'язані з цим напрями археографічної діяльності див. Ковальчук О. О. Українське історичне джерелознавство доби романтизму. – К., 2011. – 324 с.

⁵Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства / Ред. Микола Ковальський. – Острог; Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук США, Національний університет «Острозька академія», 2003. – С. 61.

бок білоруських археографів. У 60-х роках XIX ст. були розроблені правила публікації, що ігнорували етнічну специфіку білоруських текстів¹.

Примітним є і той факт, що археографія у В. Антоновича зустрічається як певний вид джерел. В одному з варіантів лекцій її він відносить до різновиду історичних джерел: «Джерела західно-руської історії за змістом можна розділити на три групи: 1) літописи; 2) матеріали, отримані шляхом археографічних занять і 3) записи сучасників і мандрівників»². Ці три різновиди об'єднує те, що вони є джерелами для реконструкції історії. Оскільки літописи і мемуари відносяться до наративних джерел, то ще одним об'єднуючим началом є наявність автора і його авторського вираження через форми наративної оповіді. Сам В. Антонович схильний фактично ототожнювати ці два різновиди. Зокрема про козацькі літописи він пише, що «в дійсності ж це – просто мемуари»³. Диференціюючим началом серед цієї маси наративних джерел є міра авторської присутності. Так мемуари більш виражають авторське начало, оскільки у порівнянні з літописами насичені переживаннями історичних подій окремими індивідами. Тобто частина суб'єктивізму в них більша. В такому контексті археографічна публікація – це не об'єктивна форма представлення матеріалу, а суб'єктивна, авторська форма. Вона підпорядкована редакторському задуму, становить певну цілісність, сформовану упорядником. Її не існувало до певного моменту, вона з'явилася в результаті авторського підходу упорядника до архівних матеріалів. Оскільки це цілісність, то всі елементи археографічної публікації зв'язані між собою і підпорядковані певному принципу, в даному випадку – авторському задуму. Таким чином, археографія є формою наративу, в основу якого покладений авторський бачення упорядника, якому підпорядковується як структура видання, так і його документальне наповнення. Безумовно, серед трьох різновидів суб'єктивної подачі історичного матеріалу, археографічна публікація буде найбільш об'єктивною.

Щодо саме такого тлумачення археографії виникає декілька питань. По-перше, воно є лише в одному з варіантів запису лекцій, а в інших археографія як вид джерел відсутня. По-друге, у самого В. Антоновича зустрічаються класифікації, в яких спільний принцип відсутній. Це є просто формальним зведенням у вигляді пере-

ліку різномірних речей. Але в той же час в період створення лекційного курсу, а це 80-ті роки XIX ст., свій вплив розповсюджувало неокантианство. Воно на відміну від позитивізму стверджувало суб'єктивний характер роботи історика з джерелами⁴. Ймовірно В. Антонович під впливом цих тенденцій сприймав археографічну публікацію як таку, що має відбиток авторського суб'єктивізму упорядника.

Щодо дослідницького суб'єктивізму і ознак його прояву, то заслуговує на увагу зміна пріоритетів В. Антоновича у вивченні різних видів джерел. Хоча він відзначився тим, що видав фактично більшість різновидів історичних джерел, але в окремі періоди життя пріоритетними для нього були актові джерела, потім – літописи, а наприкінці життя – археологічні матеріали. Тобто з точки зору інтерпретативності джерел, а, отже, й можливостей прояву суб'єктивного бачення, поле лише розширюється. Від актів, які фактично не потребують пояснення, до літописів, тексти яких викликають різночитання й необхідність тлумачення. Археологічні ж джерела як «німі» найбільше піддаються інтерпретації, а, отже, суб'єктивному баченню.

Особливу увагу в плані прояву археографічного суб'єктивізму заслуговує робота над літописами. Час інтенсивної роботи В. Антоновича над цим видом джерел припадає на 80-ті роки XIX ст. Видається збірник літописів. Створюється курс джерелознавства, заснованого в основному на літописах: «Почнемо з найважливішої групи – з літописів»⁵. Загалом така зацікавленість цим видом джерел виглядає як анахронізм, оскільки позитивізм давно вже визнав акти пріоритетною групою, відкинувши літописи на маргінес. Окрім того, в серії статей Г. Карпов доводив ненауковість ряду досліджень з історії України, базованих переважно на козацьких літописах. Критик неодноразово вказував на слабкість цього виду джерел. Зрештою, сам В. Антонович видав багато збірників актового матеріалу з різноманітної тематики, що торкалися базових питань української історії. Але в курсі лекцій з джерелознавства В. Антонович пріоритет надає літописам, незважаючи на суб'єктивний характер цих джерел.

Поряд з літописами, як уже зазначалося, згадуються й археографічні публікації. Тому для подальшого з'ясування засад археографічного мислення В. Антоновича звернемося до його аналізу літописних джерел. Одним з продуктивних методів встановлення джерелознавчих уявлень того чи іншого історик, на думку

¹Ковальський М. Примітки та коментарі // Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства... – С. 156.

²Джерела західно-руської історії. Лекції В. Б. Антоновича 1886 р. // Там само. – С. 308.

³Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства... – С. 43.

⁴Яшук Т. І. Філософія історії: курс лекцій. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2004. – С. 144.

⁵Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства... – С. 308.

Є. Топольського, може бути виявлення кола питань, поставлених ним до джерела. В сукупності В. Антонович до різних літописів ставить близько 30 запитань. Їх кількість і спрямування не є сталими, а залежать від того, до якого розряду належить літопис. Таких розрядів - три. Найзмістовнішою є анкета запитань до найдавніших. Найменше запитань у В. Антоновича до «помісних». Крім того, при аналізі окремих творів, кількість питань змінюється. Але загалом, попри велику кількість аспектів, лише декілька є постійними. Вони ж є ключовими. Це питання, пов'язані з авторством і стилістикою літопису, його структурою та джерелами. Ці питання тісно поєднані між собою, утворюють певну систему. Зокрема стилістика літопису дає можливість більше довідатися про автора. Джерела твору впливають на його структуру. Але об'єднуючим началом цих пунктів є теза про цінність або не цінність в джерельному плані літопису, його варіанті, частин або фрагментів. Ця теза дає відповідь на запитання, навіщо В. Антонович збирає відомості про автора, досліджує стилістику тексту, структуру й джерела. Найбільша кількість висловлювань вченого стосується оцінок, підґрунтям для яких є всі інші анкетні пункти. Зразком того, як оціночні судження пов'язуються зі структурою тексту є методика роботи з останнім. Кожен літопис В. Антонович розбив на декілька частин і оцінює їх за такими критеріями як: непотрібна, несуттєва, недоречна, має значення, важлива, цінна, найцінніша. Нецінними вважаються частини, що містять перекази відомих літописів; твори, що є компіляцією («Зібрання історичне Стефана Лукомського»); частини, написані на основі чуток («Стародавній литовський літопис»); що є оповіданнями про дива або просто оповіданнями, написаними «картинно».

Цінними вважаються ті частини, що написані на основі власних спостережень автора («Супрасльський літопис») або автор був близький до подій («Літопис Биховця», «Літопис Самовидця»); написані на основі джерел («Літопис Величка»); на основі джерел, інформація яких була пропущена через критичну методику («Літопис Самовидця»); написані в літописній манері; ті, що містять переказ втрачених літописів; насичені деталями, датами. Використовуючи при оцінюванні загальні методи позитивізму, історик інколи відхиляється від об'єктивності. Зокрема це стосується цінності літописів, що містять втрачені або невідомі літописи. Такими є «Супрасльський літопис» й «Історичне зібрання Стефана Лукомського». В першому випадку наявність фрагментів втраченого тексту є підставою високої оцінки, тоді, як в другому - не впливає

на загальну низьку наукову вартість, дану В. Антоновичем «Історичному зібранню».

Також В. Антонович може виокремлювати в особливу категорію якісь фрагменти або місця. Так у Баркулабівському літописі найголовнішими є вже не частини, а окремі відомості. Цей літопис, на думку вченого, має невеликий джерельний потенціал, але за ним можна відновити імена декількох гетьманів, як називали їх козаки, а як поляки. У «Літописі Густинського монастиря» виокремлює опис мандрівки патріарха Фотія в 1620 р. Найціннішими фрагментами «Літопису Самійла Величка» В. Антонович вважав ті, що розповідають про Богдана Хмельницького. До цінних джерел потрапляє і один з місцевих літописів – «Київський». Його цінність полягала у тому, що він не був виданий і, отже, невідомий широкому загалу. Також він містив у собі «цікаву розповідь про такий час, про який інші джерела дають мало відомостей»¹.

На основі вище зазначених пунктів і попередньої оцінки частин тексту В. Антонович виводить загальне судження про літописи. Найвищу оцінку він дає Густинському. Найнижче оцінює «Літопис Биховця». Насиченість літопису фантазіями, переконаннями і суб'єктивними поглядами автора на події робить його ненадійним джерелом: «Це джерело не можна приймати як джерело, що гарантує вірність фактів...»².

Система, заснована на ціннісних орієнтаціях, передбачає наявність орієнтира, мірила цінностей. На перший погляд здається, що це методика позитивізму, застосована В. Антоновичем до літописів, визначає їх цінність в якості джерела. Але випускання або ігнорування окремих явищ (наприклад, інтелектуальної історії, що вивчає світоглядні уявлення козацької старшини або історії греко-католицької церкви, до якої належала частина українців) почасти заперечує цей факт. На нашу думку, В. Антонович мав власну схему історії України. Якою вона була – це вже інше питання. Очевидно її якісні характеристики з часом змінювались. Так у передмові до тому 1 частини 3 «Архива Юго-Западной России» перед нами постає фактично апріорна схема історії України. Її головні тези не оперті на жодне джерело, а лише бічні сюжети. Як стверджує О. Василюк: «Це був перший і останній випадок у науковій практиці В. Антоновича, коли він дозволив собі ті чи інші тези висловлювати умовляю, а ргіогі, з наперед визначеним поглядом, що не «визрів» на основі актових матеріалів»³. На 80-ті роки сформувалося цілісне бачення. Ця схема теж не була позбавлена апріорності, оскі-

¹ Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства.... – С. 317.

² Там само. – С. 311 - 312.

³ Василюк Оксана Дмитрівна. Вк. пр. – С. 9.

льки формувалася під впливом позитивізму¹, що вносив її через базові конструкти². Очевидно ця схема історії України була досить щільно заповнена фактографічними даними, опертими на джерела. Про це свідчить те, що при аналізі літописів В. Антонович зважає кожен історичний факт, згаданий у тексті, з точки зору його новизни і дуже невелика частина викликає у нього зацікавлення. Здебільшого літописи містять малоцінні повтори вже відомих фактів. Вчений досить часто вказує інші джерела, де той чи інший факт викладений повніше, є вірогіднішим. З огляду на те, що вчений не залишив цілісної історії України на кшталт М. Грушевського, його джерелознавчі роботи представляють великий інтерес як матеріал для її відтворення.

Ще більшої вибірконості з точки зору цінності зазнає актовий матеріал, вибраний з актових книг. Типові з точки зору В. Антоновича документи об'єднувались у групи, а з них вибирався найвиразніший для публікації.

Отже, можемо зазначити, що В. Антонович до писемних залишків минулого ставився як до історичних джерел. В основі його джерелознавчої (а, отже, й археографічної) роботи у 80-х роках XIX ст. була покладена попередньо сформована схема історії України. Тому всі пам'ятки він оцінював з точки зору можливості доповнення цієї схеми. Всі ці оціночні орієнтири мають велике значення для археографії, адже присутні визначають її особливі риси. При такому підході історик буде орієнтуватися на вибірко-вий принцип публікації пам'яток. В процесі публікації він може відкинути «несуттєві» або «недоречні» частини, скорочувати «маловажливі», орієнтуючись на власну схему історії України.

Як зазначалося вище, в одному з різновидів класифікації джерел В. Антонович в основу поклав наявність авторського задуму, що є суб'єктивним чинником. Таким чином, кожна археографічна публікація – це витвір упорядника. Відтак важливу роль відіграє з'ясування світоглядних позицій самого упорядника. Показовим в цьому плані є аналіз археографічних публікацій. За кожною з них для В. Антоновича стоїть редактор або упорядник. Навіть у методиці видань таких колективних установ, як Київська, Санкт-Петербурзька і Віленська археографічні комісії він вбачає авторський підхід. Тобто найголовнішу роль в історії археографії відіграє персона археографа, а не тенденції епохи, інші об'єктивні фактори.

Повертаючись до археографії літописів, як базового джерела історії України, спрогнозуємо, як теоретичні погляди В. Антоновича на них можуть вплинути на їх едицію. В теоретичному плані з'ясувалося, що в системі уявлень домінують ціннісні орієнтації, які диктують принципи вибірконості у ставленні до пам'яток при їх публікації. Це означає, що до видавничого репертуару потраплять перш за все найцінніші в джерельному плані з точки зору В. Антоновича літописи. Їх тексти необов'язково друкуватимуться повністю. Пріоритет буде надаватися найцікавішим в джерельному плані їх частинам. Критерії можуть носити суб'єктивний характер.

Для В. Антоновича важливими є свідчення про автора, тому ті частини тексту, що дають таку інформацію будуть відтворюватись ретельно. Важливим є збереження стилістичних особливостей тексту. Бо вони також дають інформацію про автора. Буде зберігатися інформація про джерела того чи іншого твору. Як бачимо з аналізу іноземних хронік, вчений надає перевагу сухим повідомленням над художнім викладом, якщо при цьому автор критично підходить до фактів, перевіряючи їх, докладає документи або описує ті, якими користувався. Для В. Антоновича це підстава вважати повідомлення таких літописів точними і ґрунтовними. Зокрема авторитетним для нього є твір М. Кромера.

З міркувань В. Антоновича про якість археографічних публікацій можна зробити висновок про недопустимість втручання упорядника в текст пам'ятки. Аналізуючи видання Баркулабівського літопису, зазначав: «Матеріали, видані Кулішем, редаговані ненауково. Автор скорочував матеріали, вставляв свої зауваження...»³. Схвалюється супровід публікації документів науковими розвідками, словником незрозумілих слів, покажчиками.

В 1888 році за редакції В. Антоновича вийшов «Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси». Ця археографічна публікація, як і джерелознавчий курс зорієнтована на певну концепцію історії України. Вона зумовлює відбір джерел до публікації. Неналежним чином оцінюється «Історичне зібрання Стефана Лукомського», що стане першорядним джерелом лише у XX столітті. Так само недооціненими з точки зору джерельного потенціалу залишаються рукописні збірники. Останні як пам'ятки певної епохи вивчалися пізніше українськими радянськими істориками у 70-80-х роках XX ст.⁴.

¹Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). – Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2010. – 480 с.

²Ячук Т. І. Вк. пр.

³Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства... – С. 317

⁴Апанович Е. М. Рукописная светская книга XVII в. на Украине: исторические сборники. –К.: «Наукова думка», 1983. – 222 с.

Збірник літописів фактично наслідує структуру літописної частини джерелознавчого курсу В. Антоновича. Є «літописи першої руки», а є «додаткові матеріали», що слугують роз'ясненням, уточненням до літописів, опублікованих у основній частині збірника. Так «Літопис Львівського Кармелітського монастиря» за словами редактора «в описі подій доповнює літопис Юзефовича і додає декілька нових подробиць до розповіді останнього»¹. До важливих літописів належать ті, що охоплюють загальноісторичні події. Таким є «Летопись или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году деялось в Украине малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно корда гетманом был казацким (1506 – 1737)». Її текст найменше скорочується. За словами В. Антоновича не публікуються цитати, взяті автором з «Літопису Самовидця», але ці місця «вимічені» і зроблені відповідні посилання у підрядкових примітках, де їх можна знайти у виданому вже «Літописі Самовидця».

Наступні літописи представляють групу так званих місцевих і є на думку В. Антоновича менш цінними. «Київський літопис» зазнає більшої кількості редакторських коректив. Його текст є сконструйованим. Матеріалом слугувала «сьома стаття збірника Кошаківського»², що і «послужила матеріалом для видання Київського літопису»³. Вона доповнила основний список, наданий О. Лазаревським. При цьому були виключені з варіанту Кошаківського дві перші частини зводу «для уникнення змішання, виправлений був порядок розміщення в рукописі повідомлень; вони приведені в правильний хронологічний порядок»⁴.

Якщо список «Київського літопису» зазнав скорочення та перероблень, то з «Львівського літопису Юзефовича» виокремлено для публікації лише невелику частину. У передмові такий фрагментарний підхід пояснюється так: «Видаючи у цьому томі витяги з літопису Юзефовича, редакція скористалася лише тією частиною його праці, яка присвячена опису політичних подій, що трапились у південній Русі в XVII столітті; при цьому перші 10 років (1614–1623) не увійшли у видання тому, що повідомлення Юзефовича, розказані за цей час, не є оригінальними даними і списані повністю з Бельського, Пясецького та інших загальновідомих письменників. Найбільша частина твору Юзефовича, що відноситься до історії католицької

львівської архієпископії, залишена в стороні як матеріал занадто об'ємний, можливо і важливий для історії католицької церкви в Польщі, але майже зовсім позбавлений інтересу для історії південної Русі. Не видані відомості, що відносяться до історії міста Львова, як наслідок їх занадто спеціального характеру, та й тому, що всі майже відомості цього відділу ввійшли до складу декількох монографій...»⁵.

Ще більше скорочуються окремі додатки. Так з «Літопису Львівського Кармелітського монастиря» публікується опис групи подій «південної Русі з 1648–1676 років»⁶. Історик підходить до цього суб'єктивно і робить скорочення на основі власних міркувань. Суб'єктивний підхід проявляється у ставленні до маргіналій. Вони здебільшого не цікавлять В. Антоновича, якщо не стосуються історії рукопису. Ті ж, що його цікавлять у передмові відтворюються по-різному: майже з буквенною точністю до «Літопису або опису короткого...»; більш довільно передані до інших літописів або просто зміст деяких переказується, але в більшості випадків вони не розглядаються.

По-різному підходить В. Антонович до питання передачі мови рукописів: деякі тексти передає методом транскрипції, а наприклад «Добромільський літопис» надрукований «з точним збереженням фонетичних особливостей оригіналу...»⁷.

Таким чином, теоретичні міркування, викладені в джерелознавчому курсі, співпадають з практичними здобутками. В. Антонович намагається дотримуватись методики позитивізму в обробці джерел. Але в процесі роботи часто відходить від позитивістських настанов. У деталях, нерегульованих загальною методикою, вирішує проблему публікації на власний розсуд. На археографічну діяльність впливає образ історичного джерела, сформованого в добу позитивізму. Але в той же час погляди В. Антоновича на публікацію джерел не є чисто утилітарними. Про це свідчить та «надлишкова» робота, яка майже завжди супроводжує його публікацію джерел. Оприлюднюючи відібрані акти, він намагається передати уявлення про зміст актової книги, з якої вони взяті. Про це свідчать спроби називати кожну з них у легендах до опублікованих матеріалів. Друкуючи матеріали з рукописних історичних збірників і записних книжок, археограф додає детальний їх зовнішній опис: палітурка, оздоблення, якість і колір паперу, розміри, характеристика почерків тощо. Дає перелік вміщених у книзі матеріалів.

¹ Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, изданный комиссией для разбора древних актов, состоящий при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-губернаторе / Под ред. В. Б. Антоновича. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1888. – С. LI.

² Там само. – С. XIX.

³ Там само.

⁴ Там само. – С. XXVII

⁵ Сборник летописей... - С. XLV.

⁶ Там само. – С. LI.

⁷ Там само. – С. XLIX.

У підсумку можемо зазначити, що археографія для В. Антоновича була не самостійною, а допоміжною дисципліною, швидше – розділом джерелознавства. Її мета полягала у полегшенні діяльності істориків, надаючи їм матеріал не лише у зручній формі, але й із зручними орієнтирами. Останні складали систему археографічного оформлення. Рівень едиції залежав від ступеня цінності пам'ятки як історичного джерела. Новизна фактографічного матеріалу в сукупності з відповідністю вимогам позитивізму

до історичного джерела забезпечувала вищий рівень публікації матеріалу. В той же час вплив романтичних уявлень про природу історичного джерела й некласичної філософії про сутність роботи історик вносили свої корективи. Останні проявилися як у «надлишковій» з точки зору позитивістської методики роботи з історичними джерелами, так і в усвідомленні В. Антоновичем суб'єктивного характеру едиційної діяльності археографа.

References

- Antonovich V. B. Lekciyi z dzhereloznavstva / Red. Mikola Kovalskij. Ostrog, Nyu-Jork: Ukrayinska vilna akademiya nauk SSHA, Nacionalnij universitet «Ostrozka akademiya», 2003. 382 s.
- Apanovich E. M. Rukopisnaya svetskaya kniga XVII v. na Ukraine: istoricheskie sborniki. Kiyiv: Naukova dumka, 1983. 222 s.
- Bogdashina O. M. Pozitivizm v istorichnij nauci v Ukrayini (60-ti rr. HIIH – 20-ti rr. HH st.). Harkiv: vid-vo Virovec A. P. «Apostrof», 2010. 480 s.
- Vasilyuk O. D. V. B. Antonovich yak arheograf: avtoref. dis... kand. ist. nauk: 07.009.06. Kiyiv, 1999. 16 s.
- Vashenko V. V. Lekciyi z istoriyi istorichnoyi nauki drugoyi polovini XIX – pochatku XX stolittya (M. I. Kostomarov, V. B. Antonovich, M. S. Grushevskij) : navch. posib. Dnipropetrovsk: DDU, 1998. 140 s.
- Kiyan O. Volodimir Antonovich : istorik i organizator «Kiyivskoyi istorichnoyi shkoli». Kiyiv, 2005. – 492 s.
- Kovalchuk O. O. Ukrayinske istorichne dzhereloznavstvo dobi romantizmu. Kiyiv, 2011. 324 s.
- Sbornik letopisej, odnosyashihysya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rusi, izdannij komissieyu dlya razbora drevnih aktov, sostoyashij pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-gubernatore / pod red. V. B. Antonovicha. Kiev: tip. G. T. Korchak-Novickogo, 1888. LIX + 322 c.
- Sin Ukrayini: Volodimir Bonifatijovich Antonovich: v 3 t. / red. vid. V. Korotkij, V. Ulyanovskij. Kiyiv: Zapovit, 1997. T. 1. 447 s.
- Tkachenko M. Arheografichni studiyi Volodimira Antonovicha. Ukrayinskij arheografichnij zbirnik VUAN. Kiyiv, 1930. Vip. 3. S. 325-346.
- Yashuk T. I. Filosofiya istoriyi: kurs lekcij. Kiyiv: Libid, 2004. 536 s.

*Received 25 August 2020
Accepted 15 September 2020*